

САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

ПРЕДГОВОР

Значај црква брвнара као народне уметности код Срба. Преглед досадашњег рада на проучавању црква: литература, архитектонски и ликовни прилози. Повод за рад; стручна помоћ	стр. 3
--	-----------

ИСТОРИЈСКИ ДЕО

ДРВО КАО ГРАЂЕВИНСКИ МАТЕРИЈАЛ

Територија Србије у праисторији са освртом на суседне и друге области Неолитска и каснија кућа, сојенице, светилишта	9
--	---

Грчко, римско и византијско грађевинарство Брвнаре код старих Словена Култура дрвета: шума, стан, палата, одбранбена традиција. Светилишта: храмови, идоли; градитељи	10
---	----

Дрво у средњовековном грађевинарству Јужних Словена Шуме, дрво, куће, стеџи	11
--	----

Дрво у грађевинарству и занатској уметности средњовековне Србије Шуме, имена насеља по дрвећу, ко ришћење дрвета; куће, утврђења, палате и коначи; занатска уметност у кући и цркви	13
--	----

РАЗВОЈ ЦРКАВА БРВНАРА У СРБИЈИ

Период самосталности (средњи век) Прве цркве и крстови: историјски извори, ликовне представе на фрескама, помени у народној песми и . народном предању.....	17
---	----

Период туђинске власти (турске и аустријске)

Политичке, економске и верске прилике; предања. Опис и карактеристика; хронологија споменика.	
1. Стање до Пожаревачког мира (1718).....	20
2. Стање за време аустријске окупације (1718—1739) ..	22
3. Стање пре устанка (1740—1800)	24
4. Стање у Војводини.....	25

Период обнове (у ослобођеној Србији)

Политичке, економске и верске прилике; историјски моменти и предања; делатност појединих личности Опис архитектуре и осталих уметности: карактеристика и хронологија	
1. Стање за време Карађорђа (1800—1813)	28
2. Стање за време кнеза Милоша (1814—1839).....	30
3. Стање после кнеза Милоша и престанак грађска црква брвнара.....	33

УНИШТАВАЊА И ОБНОВЕ

Природни и вештачки чиниоци; крађе и откупи.....	34
--	----

PREFACE

Importance des églises de bois; leur mission et la place qui leur est due dans l'art national serbe. Études antérieures: bibliographie; contributions architecturales et picturales, dessins. Mobile de la présente étude; collaborateursj	Pages 3
--	------------

HISTORIQUE DE L'OUVRAGE

BOIS —. MATERIAU DE CONSTRUCTION Territoire de la Serbie et contrées voisinantes dans la préhistoire Maisons néolithiques et ultérieures, habitations, lacustres, sanctuaires	9
Constructions grecques, romaines et byzantines ¹⁰ Constructions en bois des Slaves primitifs. Culture du bois: forêts, habitation, palais, places fortes. Sanctuaires, temples, idoles; constructeurs	10

Le bois dans la construction médiévale des Slaves du sud Forêts, bois, habitations, pierres tombales en forme de sarcophage	11
Le bois dans la construction, dans les arts manuels et les arts décoratifs, en Serbie médiévale Forêts, noms d'habitats inspirés des arbres de la contrée, utilité du bois; maisons, fortifications, palais et konaks; arts manuels et arts, décoratifs dans l'habitation, dans l'église	13

EVOLUTION PROGRESSIVE DE L'EGLISE DE BOIS EN SERBIE

Etat serbe indépendant (Moyen Age) Premières églises et croix de bois: sources historiques; vestiges plastiques sur fresques, dans les monastères; ce que nous en rapporte la poésie populaire et la voie orale authentique.....	17
---	----

Sous lesj jougs turc et autrichien

Conditions politiques, économiques, religieuses; tradition orale. Description et caractéristique du monument; chronologie.	
1. Du XV ^e siècle à la Paix de Požarevac	20
2. Sous la domination autrichienne (1718— 1739) ..	22
3. Epoque d'avant les insurrections (1740— 1800)	24
4. En »Vojvodina«	25

Renouveau en Serbie libérée.

Conditions politiques, économiques, religieuses; histoire et tradition; activité de personnages influents. Architecture, art: caractéristiques, chronologie.	
1. Epoque de Karageorges (1800—1813)	28
2. Epoque du Prince Miloch (1814—1839).....	30
3. Situation après Miloch. Déclin de l'église en bois	33

МАЈСТОРИ ДРВОДЕЉЕ И ДРУГЕ ЗАНАТЛИЈЕ	
Домаће дрводеље	
Помоћно занимање	36
Професионалне занатлије	
Мајстори и њихово порекло.....	37
Осаћани	
Мајстори, досељеници имена извођача	38
Свештеници као градитељи и ктитори	
Записи и помени њихових имена	39
Остале занатлије	
Ђерамције, каменари, ковачи, кујунџије, стругари и катранџије	40
Данашњи извођачи	
Сеоски мајстори и Осаћани.....	40
РУРИСТИЧКЕ ОСОБЕНОСТИ	
Положај, избор места и премештање цркава брвнара	
1. Период средњовековне самосталности	
Наслеђене таганске локације; записи	41
2. Период потчињености Турцима и Аустријанцима	
Скривеност склањање и „прелетање“	41
3. Период обнове	
Сачуван затечени положај; ушоравање насеља; гробљанске цркве. Историјски и привредни узроци	43
Развој звоника и употреба звона	
Посебни звоници; забрана и поновна употреба звона.....	45
ДАТИРАЊЕ ЦРКАВА	
Година градње и обнове	
Писани извори, записи на цркви и предметима; предања. Стилске и конструктивне	46
АРХИТЕКТУРА ЦРКАВА БРВНАРА У СРБИЈИ	
ОПШТА СЛИКА	
Спољни изглед	
Стилске и друге особености	53
Унутрашњи простор	
Подела; изглед и уређење; вредност.....	55
АРХИТЕКТОНСКИ ЕЛЕМЕНТИ	
Делови грађевине и њихова својства	58
Основа	
Развој облика и појединих делова; карактеристика	58
Темељ	
Облик и материјал; одомаћени на зиви.....	60
Зидови	
Брвна, греде, талпе и даске; конструкција и везе; леп и обрада. На родни изрази	61

RAVAGES ET RESTAURATIONS	
Dévastations et intempéries; vols et rachats	34
CHARPENTIERS ET AUTRES ARTISANS	
Charpentiers domestiques	
Profession secondaire	36
Charpentiers professionnels	
Artisanscharpentiers, leur origine	37
Les charpentiers d'»Osat«	
Artisans et immigrants; noms des maîtresconstructeurs	38
Popes édificateurs, fondateurs	
Inscriptions, sources écrites, tradition orale	39
Autres artisans	
Couvreur (tuile creuse), tailleurs de pierre, forgerons, orfèvres, scieurs, résiniers	40
Main d'oeuvre contemporaine	
Artisans de villages, ouvriers d'»Osat«.....	40
PARTICULARITES RURALES	
Situation, choix de l'emplacement; déplacements	
1. En Serbie médiévale	
Monuments élevés aux emplacements païens; inscriptions	41
2. Sous les jugs turc et autrichien	
Dissimulation, »yol nocturne des églises.....	41
3. En Serbie régénérée	
Mêmes emplacements gardés; alignement de l'habitat contre la route; cha pelles dans les cimetières. Causes historiques et économiques.....	43
Evolution du clocher. Usage des cloches	
Campaniles ; interdiction de sonner, si mandres, les clochers résonnent de nouveau	45
DETERMINATION DE L'AGE DU MONUMENT	
Date de l'exécution et du renouvellement	
Sources écrites, inscriptions sur les madriers du monument et* à l'intérieur, sur différents objets du culte; tradition orale. Caractéristiques du style et de la construction	46
L'ARCHITECTURE DES EGLISES DE BOIS EN SERBIE TYPE DU MONUMENT ETUDIE	
Extérieur	
Style, autres caractéristiques	53
Intérieur	
Structure de l'église; ses différentes parties; arrangement; valeur décorative	55
ELEMENTS ARCHITECTONIQUES	
Différentes parties et leurs caractéristiques.....	58

Кров	
1. Прекривачи	
Старији покривачи, шиндра, клис, новији покривачи	64
2. Конструкција	
Структура, облик, стрехе; називи	67
3. Таванице	
Засведене и равне; шашовци.....	69
4. Акустика	
Појава бубњења; тестије које појача вају акустику; вентилационе рупе. Предања.....	70
Прозори	
Облик, обрада и поједини делови.....	71
Врата	
Облик, обрада; поједини делови и из рази за њих.....	73
Звоници и торњеви	
Облици. Звоник у Т. Ужицу; цркве с уграђеним звонцима у Србији и на страни.....	75
Непосредна околина	
1. Порта	
Положај, облик; ограда	78
2. Зграде и други објекти	
Школа, конак, шатре и софре, гробље	78
ОБЛИЦИ УМЕТНИЧКОГ ИЗРАЖАВАЊА И ЊИХОВА ВРЕДНОСТ	80
Орнаментика архитектонских елемената и њихово порекло	
Дуборези, боје, мотиви, утицаји, стил ски елементи.....	80
Црквени намештај, крстови и сликарство	
Дрвени, камени, гвоздени и други предмети; иконе.....	82
СТАЊЕ И ЗАШТИТА ЦРКАВА БРВНАРА	
Стање	
Технички приказ оштећења и њихови узорци	84
Заштита	
Методи ранијег и садашњег рада.....	85
ДРВЕНЕ ЦРКВЕ У СУСЕДНИМ ОБЛАСТИМА И ДРУГИМ ЗЕМЉАМА И ЊИХОВ ОДНОС ПРЕМА ЦРКВАМА БРВНАРАМА У СРБИЈИ	
Увод	91
СУСЕДНЕ ОБЛАСТИ	
Босна	
Западна, Источна	91
Хрватска	
Православне цркве и Славонији и Банији (Г. Бузета), католичке у Ту ропољу	93
Остале југословенске области	
Црна Гора, Словенија и др.....	95
СУСЕДНЕ ЗЕМЉЕ	
Румунија	
Влашка, Буковина, Молдавија.....	96
Plan	
Evolution des formes et des différentes parties de l'église; leurs caractéristi ques.....	58
Assise des fondements	
Formes, matériaux; vocabulaire technique	60
Les murs	
Tronc, grume, poutre, madrier, planche; construction et jointures; torchis, emploi du matériau. Expressions techniques courantes dans le peuple	61
Le toit	
1. Toiture	
Toiture primitive, échandoles, bar deaux, toiture nouvelle	64
2. Construction	
Structure, forme, auvents; terminologie.....	67
3. Plafonds	
Voûtés en bardeaux, planches ajustées, lattes décoratives.....	69
4. Acoustique	
Nerf (acoustique; poteries renforçant le son; oilsventilateurs. Tradition orale	70
Fenêtres	
Formé, structure, différentes parties	71
Portes	
Forme, structure, différentes parties; terminologie courante	73
Clochers	
Formes. Tour du clocher de »Užice«; églises aux clochers emboîtés à même le toit, en Serbie et ailleurs	75
Les entours de l'église	
1. Parvis	
Situation, plan; palissade	78
2. Bâtimens et dépendances	
Ecole, konak pied à terre, chalets, réfectoires en plein air, cimetière	78
EXPRESSION ET VALEUR ARTISTIQUES	80
Ornementation des éléments architec toniques,] son origine	
Ornements en bois sculpté, couleurs, motifs, influences, styles.	82
Mobilier, croix, peinture	
Objets en bois, en pierre, en fer forgé ou en autres matériaux; icônes.....	82
ETAT ACTUEL ET PROTECTION DES EGLISES DE BOIS	
Etat précaire	
Compte rendu technique des endom magements et de ce qui les a provo qués.....	84
Protection	
Méthode • de travail — autrefois, aujourd'hui.....	85
EGLISES DE BOIS EN CONTREES AVOISINANTES ET PAYS ETRAN- GERS, COMPAREES AUX EGLISES DU MEME TYPE EN SERBIE	
Entrée en matière.....	91

Бугарска и друге земље.....	98
ДРУГЕ ЕВРОПСКЕ ЗЕМЉЕ	
Западна Европа	
Француска, Енглеска.....	98
Северна Европа	
Скандинавија, Гренланд, Балтик	100
Централна Европа	
Алпи, Баварска, Карпати, Мађарска, Пољска.....	102
Источна Европа	
КарелоФинска, Русија, Подкарпатска Русија, Срби исељеници	104
ОПШТИ ПОГЛЕД НА ТИП, УЛОГУ И ЗНАЧАЈ ЦРКАВА БРВНАРА У СРБИЈИ	
	109

ГРАЂА

ПОПИС И ПОЈЕДИНАЧНИ ПРИКАЗИ ЦРКАВА БРВНАРА У СРБИЈИ.....	114
--	-----

Некадашње цркве

Основни подаци из литературе и предања	
1. Барич, 2. Белановица, 3. Београд, 4. Биоска, 5. Богатић, 6. Бођани, 7. Брестовац, 8. Бродац, 9. Брусник, 10. Буковица, 11. Ваљево, 12. Васиљ, 13. Велесница, 14. В. Врбица, 15. В. Извор, 16. В. Јасиково, 17. Витановац, 18. Вољавча, 19. Вражогрнац, 20. Вранић, 21. Вреоци, 22. Врглав, 23. Глибовац, 24. Глоговац, 25. Горобиље, 26. Грабовица Ваљ., 27. Грабовица Кљ	115
28. Градиште, 29. Грачац, 30. Гунцати, 31. Добрић, 32. Д. Дубац, 33. Дреновац, 34. Дуб, 35. Заграђе, 36. Зајечар, 37. Закута, 38. Засавица, 39. Злот, 40. Јабланица, 41. Јабучје, 42. Јаловик, 43. Јарак, 44. Јарменовци, 45. Јасиково, 46. Катрге, 47. Клока, 48. Кобишница, 49. Крњево, 50. Кумодраж.....	116
51. Купиново, 52. Купузиште, 53. Лапово, 54. Ласово, 55. Лесковац, 56. Лешница, 57. Мајдево, 58. М. Врбица, 59. М. Извор, 60. М. Јасеновац, 61. Метриш, 62. Меховине, 63. Милато вићи, 64. Мојсиња,	117
65. Мокрање, 66. Мрсаћ, 67. Накучани, 68. Неготин, 69. Неменикуће, 70. Нересница, 71. Ниш, 72. Н. Корито, 73. Орашац, 74. Орид, 75. Пауне, 76. Планиница, 77. Поповица, 78. Прахово, 79. Причевић, 80. Прхово, 81. Радичевац, 82. Радљево, 83. Рајиновац,.....	118
84. Рача Краг., 85. Рипањ, 86. Ритопек, 87. Ртково, 88. Самариновац, 89. Севојно, 90. Сибница, 91. Сиколе, 92. Сип, 93. Славковица, 94. Слатина, 95. Сокол Град, 96. Ср. Добриња, 97. Ст. Витојевци, .98. Ст. Хопово, 99. Тавник, 100. Таково, 101. Тамнич, 102. Теочин, 103. Трнавац, 104. Умчари, 105. Уровица, 106. Царина, 107. Цветановци, 108. Цветке, 109. Цикоте	119
110. Црнајка, 111. Чајетина, 112. Чукојевац, 113. Џањево, 114. Штубик	120

CONTREES AVOISINANTES

Bosnie occidentale, orientale	91
Croatie	
Eglises orthodoxes en Slavonie et en »Banija« (»G. Bužeta«), églises catholiques à »Turopolje«.....	93

Autres contrées yougoslaves	
Monténégro, Slovénie et autres	95

PAYS ETRANGERS AVOISINANTS

Roumanie	
Valachie, Bukovine, Moldavie	96
Bulgarie et autres pays	98

AUTRES PAYS D'EUROPE

Europe occidentale	
France, Angleterre.....	98
Europe septentrionale	
Scandinavie, Groenland, certains pays baltes	100
Europe centrale	
Alpes, Bavière, Karpates, Hongrie, Pologne	102
Europe orientale	
Carélie, Russie, Ruthénie subkarpatique, pays de serbes immigrés	104

TYPE, ROLE ET IMPORTANCE DES EGLISES DE BOIS EN SERBIE	109
--	-----

MATIERE TRAITEE

REPertoire ET DESCRIPTIONS DES EGLISES DE BOIS EN SERBIE	114
--	-----

Eglises d'autrefois

(L'orthographe des noms d'églises dans les listes qui suivent, est transposée selon la phonétique serbocroate) Notes explicatives: sources et tradition écrite	
1. Barič, 2. Belanovica, 3. Beograd, 4. Bioska,.....	114
5. Bogatić,	114
6. Bođani,	115
7. Brestoyac, 8. Brodac, 9. Brusnik, 10. Bukovica, . . . a.....	115
106. Carina, 109. Cikote.....	119
110. Crnajka,.....	120
107. Cvetanovci, 108. Cyetke.....	119
111. Cajetina, 112. Čukojevac.....	120
32. D. Dubac, 31. Dobrić, 33. Drenovac, 34. Dub, 113. Džanjevo,.....	120
23. Glibovac, 24. Glogovac, 25. Gorobilje, 27. Grabovica Klj., 26. Grabo vica Valj.....	115
29. Gračac, 28. Gradište, 30. Guncati, 40. Jablanica, 41. Jabučje, 42. Jalovik, 43. Jarak, 44. Jarmenovci, 45. Jasikovo, 46. Katрге, 47. Kloka, 48. Kobišnica, 49. Krnjevo, 50. Kumodraž,.....	116
51. Kupinovo, 52. Kupuzište, 53. Lapovo, 54. Lasovo, 55. Leskovac, 56. Les, nica, 57. Majdevo, 62. Mehovine, 63. Milatovići, 59. M. Izvor, 60. :M. Jasenovac, 64. Mojsinja,	117

Постојеће цркве

Положај, историја, предања, архитектура, примењена уметност.

1. Бајковац,.....	120
2. Брезна, 3. Брестовац,.....	121
4. Брзан,.....	124
5. Вољача, 6. Вранић,.....	126
7. Врба,	127
8. Вреоци,.....	129
9. Вукушница, 10. Глоговица, 11. Гораждевац,	130
12. Горобилје, 13. Даросава,.....	133
14. Доброселица, 15. Д. Јабланица,.....	136
16. Д. Оровица, 17. Дуб,.....	137
18. Јарменовци,.....	140
19. Коштунџи, 20. Крњево,.....	141
21. Кућани,.....	144
22. Лозовик, 23. Љутовница,.....	145
24. Миличиница, 25. Мрсаћ,.....	148
26. Павловац, 27. Покајница,.....	149
28. Поповица,.....	154
29. Прањани, 30. Радијевићи,.....	160
31. Рача Краг, 32. Севојно,	161
33. Селевац,	165
34. Сепци,.....	168
35. Сеча Река, 36. Смед. Паланка,	169
37. Таково,.....	169
38. Трњане, 39. Царина,.....	173
40. Цветке,.....	178
41. Четереже, 42. Чукојевац,.....	179

РЕЧНИК НАРОДНИХ ИЗРАЗА БЕЗАНИХ ЗА ГРАЂЕВИНАРСТВО

ЦРКАВА БРВНАРА..... 187

ПОПИС КОРИШЋЕНЕ ЛИТЕРАТУРЕ И УПОТРЕБЉЕНИХ СКРАЋЕНИЦА (БИБЛИОГРАФИЈА).....190

ЦРКВЕ БРВНАРЕ У СРБИЈИ

Извод књиге на француском 195

АУТОРСТВО ФОТОГРАФИЈА

Поред слика које је snимио писац и Оних преликаних из појединих књига, публиковане су и фотографије следећих аутора:

Bayer. Landesamt für Denkmalpflege, ., München (B. Wegscheid) — 91. Direction de l'Architecture, Paris 86. 'Завод за заштиту споменика БиХ, Сарајево (П. Момировић) — 78. Завод за заштиту споменика НРС, Београд, (К. Денић) — 5, 57; (Р. Лабан) — 7; (М. Лађевић) — 69; (М. Лазаревић) — 23, 36, 44, 45, 46, 50, 75. Инж. С. Коларовић — 4, 18. Конзерваторски завод, Загреб — 80. Н. Мајдак — 9, 10, 13, 15, 19, 22, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 34, 37, 38, 39, 40, 48, 49, 54, 55, 58, 62, 66, 67, 68, 74, П, 82, 98.

Musée de l'Homme, Paris (Balfev, Musée de Prague, Benezech) — 90, 92, 95. Народни Музеј, Београд — 1. Т. Петерхек — 83. Г. Полић — 70.

Служба заштите споменика, Букурешт — 85.

Служба заштите споменика, Варшава — 94.

65. Mokranje, 66. Mrsać, 67. Nakučani, 68. Negotin, 69. Nemenikuće, 70. Neresnica, 71. Niš, 72. N. Korito, 73. Orašac, 74. Orid, 75. Paune, 76. Planinica, 77. Popovica, 78. Prahovo, 80. Prhovo, 79. Pričević,.....	118
84. Rača Krag	119
81. Radičevac, 82. Radljevo,.....	118
85. Ripanj, 86. Ritopek, 87. Rtkovo, 88. Samarinovac, 89. Sevojno, 90. Sibnica, 91. Sikole, 92. Sip, 94. Slatina, 93. Slavkovic, 95. Sokol Grad 96. Sr. Dobrinja, 98. St. Hopovo, 97. Št. Vitojevci, 100. Takovo, 101. Tamnič, 99. Tavnik, 102. Teočin, 103. Trnavac, 104. Umčari, 105. Urovia,.....	119
11. Valjevo, 12. Vasilj, 13. Velesnica, 17. Vitanovac, 15. V. Izvor, 16. V. Jasikovo, 18. Voljavča, 20. Vranić, 19. Vražogrhac, 21. Vreoci, 22. Vrtiglav, 14. V. Vrbica,	115
35. Zagrade, 36. Zaječar, 37. Zakuta, 38. Zasavica, 39. Zlot.....	116

Eglises existantes

Situation, historique, traditions, architecture, art appliqué.

1. Brajkovac,.....	120
3. Brdstovac, 2. Brezna,	121
4. Brz'an,	124
39. Carina,.....	173
40. Cvjetke,.....	178
41. Četereže, 42. Cukojevac,	179
13. Darosava,	133
15. D. Jablanica, 14. Dobroselica,.....	136
16. D. Orovica, 17. Dub,.....	137
10. Glogovica, 11. Goraždevac,.....	130
12. Gorobilje,	133
18. Jarmenovci,.....	140
19. Koštunici, 20. Krnjevo,.....	141
21. Kucani,	144
23. Ljutovnica, 25. Mrsać,.....	148
26. Paylovac, 27. Pokajnica,.....	149
28. Popovica,.....	154
29. Pranjani,	160
31. Raca Krag,.....	161
30. Radijevići,	160
35. Seca Reka,	169
33. Selevac,.....	165
34. Sepci,	163
32. Sevojno,	161
36. Smed. Palanka, 37. Takovo,.....	169
38. Trnjane,	173
5. Voljavča, 6. Vranić,.....	126
7. Vrba,	127
8. Vreoci,	129
9. Vukušnica,	130

DICTIONNAIRE TERMINOLOGIQUE DES EXPRESSIONS ETHNOGRAPHIQUES RELATIVES A L'ARCHITECTURE ET A LA CHARPENTE DES EGLISES DE BOIS EN SERBIE187

BIBLIOGRAPHIE ET ABREVIATIONS.....190

LES VIELLES EGLISES SERBES CONSTRUITES EN BOIS Exposé sommaire en français..... 195

PROVENANCES DES PHOTOGRAPHIES..... 204